

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XVI—XVII

BELGRADE
1985—1986

<http://www.balcanica.rs>

празнина попуни. Плод тих напора јесте и Трећи грчко-српски симпозијум чији се реферати објављују у овом другом тому. То су: Атанасиос Ангелопулос: Охридска и Пећка архиепископија на основу патријаршијских аката која је издао К. Деликанис (XVII и XVIII век); Драгослав Антонијевић: Заједнички елементи градског костима у Србији и Грчкој у XIX веку; Иконе зографа из Мосхопоља у Српском Ковину (Rácskeve) у Мађарској; Д. Ј. Деливанис: Економски односи Грка и Срба у XIX веку и њихов допринос стварању заједничке цивилизације на Балкану; Војислав Ј. Бурић: Икона светога краља Стефана Уроша III са сликама из његовог живота; Драгољуб Драгојловић: Исихазам и рестаурација Пећке патријаршије 1557; Верена Хан: Украшавање седефом у балканским земљама за време Отоманског Царства; Константинос К. Хадзопулос: Грчки добровољци из Влашке у трупама „Les Chasseurs d'Orient“ у време француског освајања у Далмацији (1808—1809); Георгија Јоаниду-Бицијаду: Стање у политици и у култури у Србији и грчко-српске везе у доба намесништва (1868—1872); Атанасиос Е. Каратанасис: Учесће Срба у антиотоманском покрету влашких принчева Кантакузена и Бранковића и православних патријарха Доситеја Нотаре и Дионисија Муселимиса XVII—XVIII век; Сотирис К. Кисас: Солунски сликари у осамнаестом веку. Прелиминарна студија; Бурица Крстић: Однос између обичајног и писаног

права у српском и грчком правном систему; Евангелос Н. Киријакудис: Грчки уметници који су учествовали у зидном сликарству у области под јурисдикцијом Пећке патријаршије у доба њене обнове (1557—1690); Фани Мавриди: Срби и грчко братство у Венецији; + Томица Нјажчевић: Проблеми рецепције обичајног права при кодификацији грађанског права у Србији и у Црној Гори у XIX веку; Стефанос Пападопулос: Позив охридског архиепископа Атанасија за ослобођење балканских народа (крај XVI — поч. XVII века); Јоанис А. Пападријанос: Грци и Срби као интегрисано друштво у Земљу током XVIII века; Хараламбос Папастатис: Један неиздати документ из 1726—1727. године о грчко-српском сукобу због грчке цркве у Бечу; Милован Павић: Барокни панславизам и историјска дела као извори српске књижевности XVII и XVIII века; Сретен Петковић: Уметничка делатност и борба за одржање српске цркве током XVI и XVII века; Миодраг Стојановић: Историјска и национална мисао у делима Доситеја Обрадовића; Владимир Стојанчевић: Грчка заједница у Београду на прелазу из XVIII у XIX век; Ј. Тарнанидис: Грчки извори Историје Јована Рајића; Константин Ап. Вакалопулос: Општа разматрања о економском продору грчке моћи у српске земље у XVIII век; П. А. Вокотопулос: Поводом утисаја критског сликарства на српску графику XVI века.

Мирослав Вукелић

GODISNJAK, knj. XXIII, XXIV, Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. 21, 22, Sarajevo 1985, 1986.

Нови XXIII број *Годишњака* доноси два врло занимљива прилога из области физичке антропологије из пера Живка Микића. Први је *Прилог морфологији вештачки деформисаних лобања из*

периода велике сеобе народа, у којем Микић, уз Сеада Черкеза, даје темељну анализу и графичку реконструкцију две лобање. Лобање су из околине Панчева, ископане на непознатом локали-

тету, између два рата, а на основу специфичних лобањских деформација аутори закључују да потичу из периода велике сеобе народа. Прва лобања припада женском полу узраста *adultus* и има специфичну деформацију која је изазвана обмотавањем бандажне компресионе траке преко фронталне кости, париталних костију и окципиталне кости. Аутори претпостављају да је деформисање престало током прве деценије живота, када је траг деформације постао довољно видљив и одговарао естетским, друштвеним и културним критеријумима који су и условљавали деформисање. Аутори закључују да је морала постојати и трака која је служила за придржавање косе у чеоној зони, јер би без те траке због деформисаности лобање коса сметала. Друга лобања има сасвим различиту деформацију, која није изведена из естетских разлога, већ је настала услед притиска траке за ношење терета преко главе. Деформација је у вертикалној равни и њоме су захваћени предњи делови париталних костију. Аутори на основу анализе ове деформације убедљиво реконструишу начин ношења терета помоћу траке пребачене преко главе. Посебну вредност овог чланка чине и графичке реконструкције поменутих лобања које је израдио Сеад Черкез.

Други рад из области физичке антропологије је *Прилог антрополошкој структури скелета из некропола са стећницама у Југославији*. Живко Микић је извршио биоантрополошку анализу скелета са девет некропола из периода од XII до XIV века, са подручја Босне, Херцеговине и Далмације. На основу ових анализа, аутор закључује да је реч искључиво о брахикраним и хипербрахикраним серијама оба пола (са изузетком женског пола на једној некрополи), што доводи у везу са близином јадранске обале и распрострањањем старог медитеранског типа становништва и у средњем веку. Биостатистичка обрада и поређење са средњовековним становништвом осталих

балканских земаља, показали су да популација из некрополе са стећницама има специфичан карактер и да унутар антрополошких варијација словенских групација заузима сасвим уско поље. Микић ово доводи у везу са брахикранизацијом и закључује да су ти скелети аутохтоног, антрополошки несловенског, претежно влашког порекла и да улазе у састав језгра процеса брахикранизације. Овај рад је са становишта балканологије изузетно значајан јер показује учешће паљобалканског, несловенског становништва у формирању средњовековне, па и модерне популације на Балкану.

Овај број *Годишњака* доноси и два занимљива прилога из праисторијске археологије. У првом реду то је рад Растка Васића *Прилог проучавању шарнирских фибула у Југославији*. Иако је наслов скроман, Васић заправо даје изванредно корисну типологију шарнирских фибула на Балкану. Реч је о карактеристичном типу фибула који се на Балкану јавља у VI веку п. н. е. и траје све до II века п. н. е., иако је њихов врхунац V и IV век п. н. е. Васићева типологија шарнирских фибула базира се на облику пластичних додатака на луку. Прва група су фибуле без пластичних додатака на луку, друга са кугластим перлама, трећа са биконичним перлама, четврта са прстенастим навојима, а пета са звездастим украсима и розетама на луку. Васић ове групе даље развија у подгрупе на основу броја пластичних украса, као и на основу материјала од којих су израђивани. Аутор закључује да су се ове фибуле појавиле у западној Македонији у другој половини VI века п. н. е. под утицајем из северне Грчке, а да импласе за појаву ових фибула треба тражити у Малој Азији. Васић сматра да је центар њихове продукције била Македонија, одакле су се ове фибуле шириле у унутрашњост Балкана, посебно у IV век п. н. е., када за њих влада највеће интересовање, али претпоставља и могућу

ност аутохтоне израде овог накита и у ширем балканском залеђу. То се види у извесној трансформацији локалних производа у односу на македонске узоре. Посебно је занимљиво што Васић указује на македонско порекло ових фибула. Новија истраживања потврђују тезу да је Македонија у V и IV веку п. н. е. била један од значајнијих центара израде накита, али показују и да се проблем тревентишке културе мора сагледавати у светлу припадности македонском културном кругу, пре него круту њихових северних и западних суседа. Шарнирске фибуле, међутим, како је показао Васић, сведоче ипак о јаким утицајима македонских центара на балканско залеђе.

Други прилог из археологије је расправа Владимира Лековића *Начин сахрањивања у старчевачкој култури*. Полазећи од две гробне конструкције на локалитету Златара код Руме, аутор анализира погребне обичаје у старчевачкој култури, углавном упоређујући ове гробне конструкције са осталим познатим гробовима старчевачке групе. Објективну тешкоћу аутору је представљала чињеница да публиковане информације о старчевачким гробовима, са неким изузетцима, углавном нису пружале могућности за детаљну анализу. Упркос томе, аутор показује како се и на основу релативно малог броја узорака може извршити вредно и интересно проучавање. Лековић наводи различите типове инхумације и то: тип 1 — сахрањивање у гробној јами, било једноставног или сложеног типа и тип 2 — развијена гробна конструкција без рампе и са рампом, односно дромосом. Аутор овај тип конструкције упоређује са полуземуничком купом и каснијом генезом тумула. Наводи да није констатована повлашћена страна света у оријентацији покојника, али да се може утврдити извесна друштвена стратификација на основу богатства прилога у појединим гробовима. Већ и разноликост у гробним конструкцијама указивала би на друштвену раслоје-

ност, али Лековић, анализирајући гробне прилоге, закључује да је постојао привилегован слој у чијим су гробовима налажена луксузна и престижна добра. Ова околност веома је значајна, тим пре што се у савременој археологији све више признаје значај „економије престижних добара“ у процесу друштвеног раслојавања. Овај феномен посебно је видљив у гвозденом добу, а Лековић показује да је присутан на подручју Балкана још у старијем неолиту.

Од осталих прилога у *Годишњаку* требало би навести обиман рад Јулијана Мединија *Cognationes saloniitanae*, у којем аутор на основу епиграфских споменика из Салоне разматра питање правне и културне основе појма „*cognatio*“. Други, такође веома обиман прилог је *Граматичка категорија приједлога у ромском језику* Рада Ухлика. *Годишњак* доноси у хроници закључке са XXII седнице Центра за балканолошка испитивања као и извештај активности Центра у 1983. години, који је припремила Едина Алирејсовић.

Још је богатији и разноврснији XXIV број *Годишњака* који обухвата прилоге из различитих балканолошких дисциплина, од микенологије и археологије, преко физичке антропологије, до лингвистике и етнологије. На првом месту требало би споменути рад Петра Илијевског *Писани подаци о земљопоседничким односима на Балкану из касне бронзане епохе*. Анализирајући документе линеарног Б писма из микенских архива, аутор покушава да реконструира систем земљопоседничких односа у микенском друштву. У овоме се поглавито ослања на Е серију таблица пронађених у Пилосу. Ови документи омогућавају и изврстан увид у социјалну структуру микенског друштва, власништва над земљом, као и о начинима мерења земље. Занимљиво је да се у микенском друштву земља мерила према количини семена и пшенице, што је и данас пракса у појединим деловима Балкана. Овај рад залази и у правне и социјалне аспек-

те земљопоседничких односа, али пружа могућност да се микенско друштво сагледа и шире у контексту бронзаног доба југоисточне Европе. Аутор закључује да континитет који постоји у етничком и језичком развоју између микенске и хомерске Грчке, не може да се констатује и у друштвеној организацији. Илијевски сматра да је микенска држава била организована по минојском моделу и да је била слична аутократским централизованим државама Блиског истока у II миленијуму п. н. е., у којима су главни земљопоседници били двор и храм. Пропаћу микенске цивилизације овакав систем се у југоисточној Европи распао и уступио место другачијим друштвеним односима.

Археологија је у овом *Годишњаку* заступљена текстом Анте Милошевића и Благоје Говедарице *Отишић Влаке — праисторијско налазиште у Вртаци I*. Насеље у Отишићу припадало би, према ауторима, јадранском типу љубљанске културе позног енеолита. Посебно занимљива околност је сама локација насеља у вртаци што је до сада непознат тип насеља. Аутори истичу карактеристичну чињеницу да су оваква насеља потпуно незаштићена, а да се време позног енеолита и раног бронзаног доба обично сматра изразито немирним и несигурним. Анализа насеља у Отишићу допушта јасније сагледавање генезе четинске културе и отвара проблеме тумачења економије праисторијских заједница овог краја. С тим у вези, Анте Милошевића и Благоје Говедарица претпостављају да се не може искључити могућност локалног номадоког сточарства и сукцесивног запоседања више вртача од стране једне, или неколико група људи. Аутори исправно закључују да је њихов рад тек почетак истраживања и да би требало спроводити даља и детаљна истраживања овог подручја. Налазиште у Отишићу показује како се интензивним истраживањем једне микрорегије могу отворити нови, свежи, а

понекад и сасвим неочекивани проблеми који се тичу праисторијских насеља и економије.

Други прилог из археологије је рад Благоја Говедарице *Проблем датације насеља Гајтан и нека питања културних односа на илирском подручју у касном енеолиту и старијим фазама бронзаног доба*. Овај рад задира у прилично важно и осетљиво питање културне целине тзв. илирског подручја, и у њему аутор врши корекцију хронологије насеља Гајтан у северној Албанији. На основу анализе старијих слојева Гајтана и аналогја са северним балканским залебем, а посебно са средњејадранским подручјем, Благоје Говедарица је дао приказ културног развоја на илирском подручју од касног енеолита до почетка позног бронзаног доба. Та анализа показала је да се не може говорити о формирању културног средишта и једног језгра будуће класичне илirsке културе, већ, по речима аутора, на овом тлу егзистирају три снажне и прилично самосталне културне средине (јадранско залебе и северна Албанија, затим јужна Албанија и на крају јужна Босна). Говедарица закључује да је северна Албанија од финалног енеолита до средњег бронзаног доба припадала средњејадранском културном комплексу што искључује могућност поделе ширег илirског простора на јужну и северну Илирију. Овај рад несумњиво показује сву сложеност процеса формирања илirsке културне генезе, као и то да се само оваквом детаљном научном анализом, а не крутим унапред назначеним тезама, може проучавати прошавост балканских народа.

Живко Микић и у овом броју *Годишњака* има два прилога из области физичке антропологије. Једно је *Прилог антропологије бронзаног доба на тлу Југославије*. Овај рад представља својеврсну антрополошку допуну четвртном тому *Праисторије југославенских земаља*. Микић закључује да у бронзаном добу, на антрополошком плану долази до консолидације праисторијског ста-

новништва, али да „медитеранско неонеолитско антрополошко језгро није разбијено у III миленијуму, него наставља своје грањање“. Аутор такође констатује да се наставља започета брахикранизација и динаризација становништва. Други прилог Живка Микића су *Антрополошка запажања о скелету Вигња Милошевића*. Ради се заправо о антрополошкој анализи скелетних остатака средњовековног племића који је преминуо почетком XV века. Радови Живка Микића у овом броју и ранијим бројевима *Годишњака* чине већ сад једну завидну серију биоантрополошких прилога и попуњавају празнину која је дуго постојала у нашој археолошкој и антрополошкој науци.

Рад Маријане Гушић *Звонолика сукња „џублета“ у женској ношњи Малисора* права је посланица за сваког балканолога. Маријана Гушић, преко анализе сукње *џублета*, сеже дубоко у прошлост балканских народа и у историју ношње. Рад је подељен на два дела, при чему је први историјско и теоријско разматрање проблема настанка и значења *џублете*, а други део представља опис грабе, где је приказано десет примерака *џублете* из етнолошких збирки у Сарајеву и Загребу. *џублета* је специфична сукња округлог звоноликог облика. Њена особитост је то што је равна хоризонтално, под правим углом на висину људског тела, за разлику од већине остале одеће, која је решавана по вертикали. Јасно је да оваква специфична одећа захтева и посебан начин израде који Маријана Гушић детаљно и пластично описује. Нарочито је занимљива теза ауторице да је *џублета* својим обликом задржала један веома стари балкански облик женске ношње са откривеним грудима. Сви предмети који у склопу *џублете* служе да се прекрију груди, секундарно су и накнадно ушли у састав овог костима. До

овог закључка Маријана Гушић дошла је детаљном анализом ношње, али и непосредним теренским радом, приликом кога је чак имала прилике и да види овај архаичан начин ношења *џублете*. У прилог овој тези говориле би и убедљиве аналогије са археолошким материјалом, у првом реду са минојском и микенском женском ношњом, али и са другим расположивим подацима о праисторијским балканским ношњама (Кличевачки идол и сл.). Маријана Гушић закључује да је звонолика сукња, која се носи са откривеним грудима, један од најстаријих типова балканске женске ношње, који је чак у малисорском костиму задржао традиционалније облике него у микенској ношњи. Посебно би требало истаћи да се Маријана Гушић, без страха, али са потребним научним опрезом, упушта у аналогије са археолошким материјалом. Археолошке аналогије у етнологији, као и етнолошке у археологији, годинама су биле проглашаване за опасан и превазиђен метод, али се модерна светска наука данас све више враћа оваквом типичном научном принципу, уколико је он, као у раду Маријане Гушић, у склопу чврстог научног система. У прилогу су дати цртежи и кројеви *џублета*, а у тексту се спомињу и фотографије, којих, сем неколико теренских снимака, у *Годишњаку* нема, што је штета пошто би оне допуниле и још боље илустровале овај, иначе изврстан, научни рад.

Од осталих прилога у *Годишњаку* требало би споменути други део обимне студије Рада Ухлићка *Граматицка категорија приједлога у ромском језику*. Ухлићкови радови о ромском језику који се нижу из броја у број *Годишњака* представљају обиман и значајан допринос овој, помало занемареној, грани филологије. *Годишњак*, поред тога, доноси и прилоге Едине Алирејсовић *Прилагођавање романских елемената у херце-*

говачким антропонимима садашњој средини, затим Идриза Ајетија *О узајамним односима између албанског и других балканских језика*, и Љатифа Муљакуа *Етничка имена албанског народа у Ву-*

ковом Рјечнику. Годишњак доноси и приказе и критике из пера Благоја Говедарице и Решепа Исмајлиа, као и уобичајену хрониклу.

Александар Палавестра

НАУЧНИ СКУП ПОСВЕЋЕН ВАЛТАЗАРУ БОГИШИЋУ

У организацији Српске академије наука и уметности одржан је у Београду, од 20. до 22. децембра 1984. године, научни скуп посвећен животу и делу великог научника деветнаестог и почетка двадесетог века Валтазара Богишића. Богишићева личност осветљена је са разних страна у око четрдесет научних саопштења, што одражава чињеницу да се он бавио не само правом и његовом историјом већ и етнологијом и другим наукама као што су изучавање народног стваралаштва, поред његовог занимања за уметност. Општи поглед на научни рад и дело Валтазара Богишића дао је академик Мехмед Беговић, а затим су следила саопштења о економским елементима у његовом делу (академик Обрен Благојевић), о Богишићевим истраживањима у Црној Гори (професор Бранислав Недељковић) а затим још нека општија саопштења (Јелена Даниловић — о Богишићевој сарадњи са Јиречеком, Вернер Габријел Цимерман, научник из Швајцарске и аутор опсежног дела о Валтазару Богишићу, о Богишићу и Балунтшају).

Богишићеву научну активност у области историје обрадили су академици Радован Самарџић и Владимир Стојанчевић, а такође и Петар Милосављевић (научни саветник Балканолошког института САНУ). Академик Мирослав Пантић говорио је о Валтазару Богишићу у вези са народном књижевношћу, а ову материју обрађивали су и реферати Ненада Љубинковића, Драгутина Мишовића и Наде Милошевић-Борђевић.

Једна група саопштења односила се на Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору (чији је аутор био Богишић), а референти су били Анте Мариновић, Петар Стојановић, Миодраг Орлић, Новица Војиновић и други. Социолошки аспекти Богишићевог рада обрађени су у реферату Новице Ракочевића, а његова анкета о правним обичајима нашаа је места у саопштењу Бурџе Кристића. Правна и пословна способност третирана је у саопштењу Љиљане Гавриловић, а затим су поднети реферати о породичним односима у нашем народу, који су представљали објект истраживања Валтазара Богишића (Војислав Бакић, Видосава Стојанчевић, Вера Чучковић, Весна Чулиновић-Константиновић). Схватања Богишићева о Јужним Словенима нашаа су свог известиоца у Александру Миљковићу.

Посебна група саопштења односила се на Богишићево интересовање за уметност и колекционарство (академик Дејан Медакковић, Катица Бенц-Бошковић, Сергије Димитријевић, Рената Готарди-Шкиљан) као и на његово библиофилство (саопштење Мирка Кратофила). Богишићеви преводи са латинског нашиа су места у саопштењу Миодрага Стојановића, а закључни реферати односили су се на Богишићеву научну сарадњу са разним чувеним личностима његовог доба (академик Никша Стипчевић, Радмила Пешић, Невенка Безић-Божанић и Душан Берић — који је говорио о Валтазару Богишићу и социјалним покретима у Херцеговини).